

Лекція 7. Які цінності знаходяться в основі догматичного та критичного мислення, або справа нашого життя – запорука психологічного виживання?

Ми з'ясували, що треба змінювати, як керувати змінами; дізналися, що процесу змін уникнути не вдасться. Тепер ми наближаємося до характеристик критичного мислення і того, що йому протистоїть. Мислення можна поділити на два типи: догматичне і критичне залежно від того, які цінності знаходяться в основі нашого мислення.

Приміром, догматичне мислення – це відсутність сумнівів і критики, консерватизм (нездатність сприймати інформацію, що суперечить власним догмам), сліпа віра в авторитети. Натомість критичне мислення – це відкритість до сумнівів (пошук та усвідомлення суперечностей), самостійність та когнітивна гнучкість (пошук нової інформації, методів тощо), пошук доказів та перевірка обґрунтованості.

Опанувати поняття легше, якщо розуміти протилежністю якого іншого поняття воно є. Догматичне мислення або догматично мисляча особистість не має жодних сумнівів щодо того, що вона знає і робить. У критично мислячої особистості є відкритість до сумнівів та пошук і усвідомлення суперечностей. Критично мисляча особистість готова стати на позицію, що вона робить щось не досить вдало або досконало, ніж могла б.

Догматично мисляча особистість нездатна сприймати інформацію, що суперечить власним догмам. У психології це явище називається відсутністю асиміляції та акомодатії. Система поглядів та навичок людини закріпилася та не підлягає жодним трансформаціям. Тоді ж як критичне мислення – це самостійність та когнітивна гнучкість. Когнітивна гнучкість означає, що механізми асиміляції та акомодатії працюють добре. Тобто, якщо змінилась інформація, ми готові переглянути свої знання та свої вміння. Ми готові трансформувати свої знання та вміння залежно від того, як змінилось оточення.

Таким чином, у цих двох типів мислення різна ціннісна основа. Догматичне мислення спирається на цінності стабільності. Ми добре пам'ятаємо, як колись такий слоган використовувався в політичній кампанії. Виявилось, що більшість нашого суспільства на той час хотіла стабільності. Що таке цінність стабільності? Це відданість колись напрацьованим прийомам, способам пізнання та діяльності. В умовах сучасного інформаційного суспільства відданість цінностям стабільності означає старезність, означає, що ви завжди будете останнім в забігу, не витримаєте конкурентної боротьби.

Цінності критичного мислення або критично мислячої особистості – це цінності розвитку, тобто відкритості до нового, прагнення до вдосконалення. Це цінності ЗМІН: зміни себе, зміни оточення та навколишнього середовища. Цінності стабільності передовсім відображаються у самозбереженні, пристосуванні та реалізмі. Для нас головне: себе зберегти, пристосуватися до оточення; те, що є, те і добре. А цінності критичного мислення та критично мислячої особистості – це жага до змін, розвиток, самоактуалізація та творчість. Критичне мислення – це мислення, яке продукує зміни, воно спрямоване на постійну трансформацію та постійні зміни себе і того, що навколо.

Якщо перейти до особистісного виміру критично мислячої особистості та догматично мислячої особистості, то у нас виходить така картинка. Звернемось до теорії потреб А. Маслоу. В основі піраміди потреб А. Маслоу знаходяться фізіологічні потреби (потреба в їжі, потреба в одязі, житлі). На другому поверсі піраміди знаходиться потреба в безпеці. Отже, коли ми ситі, одягнені й в нас є дах над головою, наступне, що для нас важливо – це безпека. І зараз ми це дуже добре розуміємо у зв'язку із ситуацією на Сході: з біженцями, з руйнуваннями та всіма жахами, які приносять військові

дії. Фізіологічні потреби та потреба в безпеці – це базові потреби. Щойно базові потреби задоволені, у нас виникає потреба в приналежності або її ще називають потребою в комунікації із знаком плюс: потреба в дружбі, любові, сім'ї. Якщо у нас є комунікація «+», тобто спілкування з іншими, позитивна взаємозалежність, а також ці стосунки приносять нам задоволення, значить у нас все добре.

Після задоволення цієї потреби виникає затребуваність у визнанні (це вже четвертий щабель) – потреба мати статус, повагу, бути визнаним та відомим. Перші дві потреби (фізіологічні та безпека) – це потреби, які забезпечують фізичне виживання людини як організму. А наступні дві потреби (потреба у приналежності та потреба у визнанні) – це потреби психологічного виживання. Вони наступні у черзі на задоволення: тільки-но задоволені потреби фізичного виживання, постає проблема психологічного виживання.

Якщо ми маємо справу з учнями, у яких є відхилення у поведінці, і нас це дратує, виводить із стану рівноваги, то обов'язково слід шукати проблему десь у задоволенні цих потреб. Або маємо проблеми з приналежністю (є відторгнення в сім'ї або в школі), або не задовольняється потреба у визнанні (зневага в сім'ї або в школі). Стикнувшись із проблемною поведінкою школярів, ми вже знаємо принаймні, де шукати розв'язок проблеми. Відтак, задовольнивши ці потреби, ми можемо вплинути на поведінку в бажаному для нас напрямку. Остання потреба – це потреба в самоактуалізації, тобто творити, розвивати, здійснювати вплив. Ця потреба допомагає людині реалізувати себе в світі. Коли ми говорили про мислення та його функції (пізнати світ та виразити себе у світі), йшлося саме про самоактуалізацію, що допомагає людині реалізувати свій потенціал у цьому світі. Якщо ця потреба не задовольняється, то рано чи пізно людина почне страждати за умови, що решта потреб задоволені.

Головне у житті кожної людини — це знайти справу свого життя. Знайти те, до чого лежить душа. Знайти те, де хочеться працювати та здійснювати зміни. Через задоволення потреби в самоактуалізації автоматично будуть задоволені й решта потреб, як правило. Улюблена справа і прокормить, і дасть визнання, і комунікацію «+». Всі п'ять потреб згідно з пірамідою А. Маслоу мають бути задоволені як у вчителів, так і в учнів. Перший крок в цьому напрямі — вам необхідно відшукати ту справу в школі, в шкільному житті, в освітньому середовищі, в якій ви б хотіли реалізувати себе. Знайдіть свою нішу, знайдіть те, що ви бажаєте та можете змінити так, щоб це було вагомо. Важливо, щоб те, що ви можете запропонувати, мало значення не лише для вас. Це перше важливе завдання, над яким вам варто подумати. Зміни слід починати із себе.